

ОСОБЛИВОСТІ НЕТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

FEATURES OF NON-TARIFF REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Петруненко Я.В., д.ю.н., професор,
старший науковий співробітник відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»*

Тройніков В.В., аспірант

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»*

У статті констатовано, що війна істотно вплинула на зовнішню торгівлю України. Для захисту національної економіки від негативних наслідків війни, підтримки українських товаровиробників і імпортерів та отримання необхідних товарів військового призначення уряд запровадив низку заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Мова йде про наступні заходи: запровадження квот на імпорт деяких товарів, які є стратегічно важливими для української економіки; введення мита на імпорт деяких товарів з країн, які співпрацюють з країною-агресором; встановлення санкцій щодо російських і білоруських товаровиробників; реєстрація зовнішньоекономічних контрактів; ліцензування імпорту деяких товарів.

Сформульовано висновок, що перераховані заходи справляють суттєвий вплив на зовнішньоекономічну діяльність України. Вони ускладнюють імпорт товарів, що призводить до підвищення цін і зниження доступності товарів на українському ринку. Однак, ці заходи також мають і позитивний вплив на національну економіку, оскільки сприяють розвитку вітчизняного виробництва і захисту українських товаровиробників від конкуренції з імпортними товарами, що в кризових і воєнних умовах є значною мірою актуальним та сприяє підвищенню обороноздатності нашої країни.

По результатах проведеного дослідження узагальнено, що удосконалення заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення повинно здійснюватись за такими ключовими напрямками: запровадження більш прозорого та передбачуваного механізму застосування нетарифних заходів; оптимізація (шляхом зменшення) кількості нетарифних заходів, які застосовуються до українського ринку; сприяння розвитку торгівлі з країнами, які не застосовують нетарифні заходи; запровадження механізму компенсації витрат, які виникають у зв'язку із застосуванням нетарифних заходів; сприяння розвитку торгівлі послугами.

Ключові слова: нетарифне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, російсько-українська війна.

The article states that the war had a significant impact on Ukraine's foreign trade. In order to protect the national economy from the negative effects of the war, to support Ukrainian producers and importers and to obtain the necessary military goods, the government has introduced a number of non-tariff regulation measures for foreign economic activity. These measures include the following: introduction of quotas on imports of certain goods that are strategically important for the Ukrainian economy; imposition of duties on imports of certain goods from countries cooperating with the aggressor country; imposition of sanctions on Russian and Belarusian producers; registration of foreign economic contracts; and licensing of imports of certain goods.

The author concludes that these measures have a significant impact on Ukraine's foreign economic activity. They complicate the import of goods, which leads to higher prices and reduced availability of goods on the Ukrainian market. However, these measures also have a positive impact on the national economy, as they contribute to the development of domestic production and protection of Ukrainian producers from competition with imported goods, which is largely relevant in crisis and military conditions and contributes to the defense capability of our country.

Based on the results of the study, the author summarizes that improvement of non-tariff regulation of foreign economic activity in Ukraine in the context of war and post-war recovery should be carried out in the following key areas: introduction of a more transparent and predictable mechanism for applying non-tariff measures; optimization (by reducing) the number of non-tariff measures applied to the Ukrainian market; and promotion of trade with countries that do not apply non-tariff measures; introducing a mechanism for compensation of costs incurred in connection with the application of non-tariff measures; promoting trade in services.

Key words: non-tariff regulation, foreign economic activity, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність у практичній площині реалізується шляхом поєднання елементів протекціонізму та концепції вільної торгівлі. Важливо зауважити на тому, що протекціонізм завжди має національний характер, тоді як стратегія лібералізації торгівлі часто виникає як результат узгоджених поглядів між країнами на двосторонній, багатосторонній чи навіть глобальній платформі. Зважаючи на те, що кожна держава має зацікавленість у створенні можливостей для своїх товарів, капіталу та послуг на міжнародних ринках, обмеження часто знімаються завдяки взаємним уступкам та домовленостям між країнами.

З початком повномасштабної російсько-української війни постало питання оперативного реагування на низку викликів і проблем, які мали вирішальне значення для національної безпеки нашої держави. Деякі з таких

життєво необхідних питань сконцентровані в економічній площині, серед них: зведення нанівещь зовнішньої торгівлі з країною-агресором, формування санкційного списку, митні пільги для товарів військового призначення та низка інших заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Ці та інші питання потребують належного опрацювання науковою спільнотою з метою не лише їх формального закріплення у нормативних актах, а й вироблення дієвих організаційно-господарських механізмів ефективної їх реалізації.

Стан дослідження. При написанні статті здійснено аналіз національного законодавства та досліджень сучасних науковців, серед яких Т. С. Гудіма, О. В. Джафарова, Н. О. Дугієнко, Д. В. Зятіна, В. І. Камішанський, І. М. Манаєнко, О. Е. Нагаєва, В. В. Поєдинок, Б. К. Тарасик, О. А. Трегуб, Ю. М. Туніцька, В. А. Устименко,

В. В. Чайковська, С. В. Шевчук, І. М. Ямкова та інші. Окремі аспекти даної теми, зокрема щодо квотування експорту та імпорту в Україні у контексті імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, раніше досліджував й один з авторів цієї статті [1, с. 169–173]. При цьому, слід констатувати, що наразі у вітчизняній науці господарського права недостатньо актуальних практико-орієнтованих наукових досліджень, присвячених особливостям нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в нашій країні в умовах війни та повоєнного відновлення, що обумовлює актуальність представленої статті та увагу авторів до цієї проблематики.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є визначення особливостей нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах війни з проєкцією на перспективи повоєнного відновлення. Для досягнення цієї мети у статті передбачається вирішення наступних завдань: здійснити аналіз заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; дослідити передумови застосування цих заходів в Україні після початку повномасштабної російсько-української війни; розробити рекомендації щодо ключових напрямів оновлення профільного законодавства.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах активної лібералізації міжнародної торгівлі та популяризації глобальної конкуренції нетарифне регулювання стає ключовим інструментом управління зовнішньоекономічними зв'язками. Враховуючи загальну тенденцію країн-членів СОТ до зниження як обсягів, так і рівня тарифів, держави намагаються знайти альтернативні шляхи для захисту внутрішнього ринку та підтримки вітчизняних виробників. У зв'язку з цим національні економіки та корпорації спрямовують свої зусилля на реалізацію інтересів зовнішньої торгівлі, активно розробляючи та застосовуючи нові, більш дієві і ефективні заходи регулювання з метою досягнення успішних результатів. Регулювання зовнішньої торгівлі здійснюється різними заходами, включаючи економічні та технічні методи оперативного контролю. Ці методи можна умовно розділити на дві категорії:

– **тарифні:** стосовно контексту нашої країни це, власне, ті, що засновані на використанні митного тарифу України, який схвалено відповідним оновленням* законом [2], а також особливих видів митних платежів, визначених у законах «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» [3], «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» [4] та «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україні» [5];

– **нетарифні:** це автоматичне або неавтоматичне ліцензування, встановлення тарифних квот, надання субсидій, введення повного або часткового ембарго, встановлення національних і міждержавних технічних стандартів, процедур підтвердження відповідності, попередніх імпортних депозитів, обмеження строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями в іноземній валюті та інші заходи.

Отже, сутність тарифних методів полягає в їх «економічному» характері та впливі через ринковий механізм. Вони спрямовані на підтримку внутрішнього виробника шляхом змін цін на імпортні та експортні товари. У підсумку ці методи впливають на фінансові результати суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та інших країн.

У свою чергу, з нетарифним регулюванням пов'язані обмежувальні заходи, які можуть призводити до обмеження або заборони імпорту іноземних товарів і послуг на внутрішній ринок країни. Ці заходи можуть бути прямими чи опосередкованими і мають за свою мету забезпечення інтересів внутрішнього виробника та національної економіки загалом.

Таким чином, нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це сукупність заходів держави,

спрямованих на вплив на зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання, який здійснюється не за допомогою встановлення тарифних обмежень, а через інші механізми, такі як ліцензування, сертифікація, квотування, вимоги до якості товарів тощо.

Нетарифне регулювання передовсім має на меті захист національних інтересів, підтримку економічного розвитку, забезпечення безпеки, охорони здоров'я та навколишнього середовища, однак також може використовуватися і для обмеження імпорту конкуруючих товарів, що, як наслідок, може призвести до порушення принципів вільної торгівлі.

Наведемо і охарактеризуємо деякі приклади нетарифних заходів:

1) **ліцензування.** Встановлення обмежень на кількість або вартість товарів, які можуть бути імпортовані або експортовані. Ліцензії можуть бути видані на певний обсяг товару і їх отримання може бути пов'язане з різними вимогами;

2) **сертифікація і стандартизація.** Встановлення обов'язкових стандартів якості та безпеки для імпортованих товарів. Товари, які не відповідають цим стандартам, можуть бути заборонені до ввезення на територію країни;

3) **квотування.** Встановлення кількісних обмежень на обсяги імпорту або експорту певних товарів. До прикладу, це може бути обмеження на кількість товару за певний період часу;

4) **антидемпінгові заходи.** Заходи, спрямовані на захист від демпінгових практик, зокрема коли імпортний товар пропонується до продажу за заниженою порівняно з ринковою вартістю;

5) **санкції.** Встановлення обмежень щодо зовнішньоекономічної діяльності з певними окремими країнами або суб'єктами, часто виходячи з політичних чи геополітичних обставин;

6) **експортні та імпортні заборони.** Заборони на експорт чи імпорту певних товарів, які можуть бути пов'язані з охороною державних інтересів.

Нетарифне регулювання може використовуватися як інструмент підтримки внутрішнього виробництва, стимулювання інновацій, контролю якості товарів та інших соціально-економічних цілей. Проте, його застосування також може спричинити спори і напругу в міжнародних торговельних відносинах.

За легальним визначенням, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України [6], заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини. З наведеного визначення можна зробити такий висновок: товари можуть потрапляти на територію держави за умови, що вони безпечні, а також якщо вони не загрожують внутрішньому ринку.

У науковій літературі [7] обстоюється узагальнюючий висновок про те, що політика вільної торгівлі майже завжди проводиться як частина загальної політики формування і розвитку відкритої економіки і заходів по розширенню доступу вітчизняних товарів на зарубіжні ринки в рамках багатосторонніх або двосторонніх зусиль по лібералізації міжнародної торгівлі. При цьому, наголос робиться на те, що двостороння лібералізація міжнародної торгівлі відбувається при наданні країнами одна одній торговельних преференцій, що знижують кількість і рівень обмежень на здійснення експортно-імпортних операцій між ними. Багатостороння лібералізація зумовлена укла-

данням багатосторонньої угоди про зону вільної торгівлі, вступом у митний союз або інше економічне інтеграційне угруповання.

Український дослідник, економіст Шелест О.Л. справедливо резюмує, що для дієвості системи заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні необхідно забезпечити її ефективне функціонування, гармонізацію економічного, інституційного і законодавчого складників з урахуванням державних інтересів, з акцентом у бік національного товаровиробника і споживача, їх підтримки і захисту. Результативне здійснення такого роду стратегії має бути забезпечене міцною виконавчою вертикаллю державних органів влади, які володіють повноваженнями у даній сфері, і системою правових норм, які б визначали механізм нетарифного регулювання й забезпечували відповідне здійснення своїх обов'язків указаними органами влади [8, с. 95].

З цього ж приводу Дьяченко О.В. слушно зауважує (і її думка заслуговує підтримки), що при виборі системи заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності України необхідно зважено підходити до застосування таких заходів, керуючись при цьому національними інтересами держави, пов'язаними, насамперед, з захистом інтересів вітчизняних товаровиробників і споживачів шляхом створення сприятливих умов для розвитку національного господарства та інтеграції його в систему світогосподарських зв'язків [9, с. 79].

Цікавим і на даний час вкрай важливим прикладом застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах війни є прийняті парламентом закони щодо сприяння ввезенню на територію України безпілотних літальних апаратів та деяких інших товарів.

Згадані закони [10; 11], якими вносяться зміни до Податкового та Митного кодексів України, тимчасово, на період дії воєнного стану в Україні, але не більше ніж до 01 січня 2024 р. (проте, на даний момент вказані закони лишаються чинними і прийняті ними норми продовжують діяти), звільняють від оподаткування ввезенням митом і податком на додану вартість безпілотні літальні апарати, оптичні приціли, коліматорні приціли (коліматори), приціли нічного бачення або тепловізійні приціли, тепловізійні біноклі та монокулярні прилади нічного бачення (біноклі та монокулярні), переносні радіостанції, що ввозяться на митну територію України для вільного обігу підприємствами або громадянами, у тому числі переміщуються (пересилаються) на митну територію України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях.

Крім того передбачається, що пропуск через митний кордон, митний контроль і митне оформлення перелічених вище товарів здійснюватиметься в першочерговому порядку без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі заходів державного експортного контролю (окрім товарів, спеціально призначених або модифікованих для військового використання) [12].

Тищенко В.Ф. та Скляр А.Р. справедливо вказують на те, що нетарифні обмеження є заходами прихованого протекціонізму. За даними дослідників, у зовнішній торгівлі використовуються понад 50 таких заходів, які можуть бути реалізовані як за допомогою адміністративних, так і фінансових інструментів регулювання [13, с. 33]. Не погоджуючись із запропонованим авторами поділом інструментів на «адміністративні» і «фінансові», варто загалом вказати на їх значущість і звернути увагу, що з початком війни Кабінет Міністрів України вжив низку важливих (а подекуди навіть життєво необхідних) заходів щодо нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які перш за все спрямовані на захист національної економіки від негативних наслідків війни, на підтримку українських товаровиробників і імпортерів, а також на отримання необхідних товарів військового призначення.

Серед основних заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах війни можна виокремити наступні:

1) *зaproвадження квот на імпорт деяких товарів, які є стратегічно важливими для української економіки* (наприклад, у 2022 р. Кабінет Міністрів України встановив квоту на імпорт пшениці в розмірі 2 млн. тонн, ця квота спрямована на захист вітчизняного ринку пшениці від імпорту з росії та білорусі, які є основними постачальниками пшениці на український ринок);

2) *введення мита на імпорт деяких товарів з країн, які співпрацюють з країною-агресором*;

3) *встановлення санкцій щодо російських і білоруських товаровиробників* (у 2022 р. введено санкції стосовно російських і білоруських товаровиробників, зокрема щодо заборони імпорту їх товарів в Україну, а також на заморожування їх активів на території України; ці заходи спрямовані на покарання російських і білоруських товаровиробників за їх участь у війні проти нашої країни, а також на формування фонду для повоєнного відновлення);

4) *процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів* (у 2022 р. уряд увів процедуру реєстрації зовнішньоекономічних контрактів, які передбачають імпорт товарів з країн, які співпрацюють з країною-агресором чи поставляють товари подвійного призначення до росії; процедура спрямована на посилення контролю імпорту товарів з цих країн);

5) *ліцензування імпорту деяких товарів* (мова йде про військову техніку, зброю та боєприпаси; ця процедура спрямована на контроль імпорту товарів, які можуть бути використані для ведення війни).

Необхідно констатувати, що перераховані заходи справляють суттєвий вплив на зовнішньоекономічну діяльність України. Вони ускладнюють імпорт товарів, що призводить до підвищення цін і зниження доступності товарів на українському ринку – і це, безперечно, їх негативна сторона. Однак, ці заходи також мають і позитивний вплив на національну економіку, оскільки сприяють розвитку вітчизняного виробництва і захисту українських товаровиробників від конкуренції з імпортними товарами, що в кризових і воєнних умовах є значною мірою актуальним та сприяє підвищенню обороноздатності нашої країни.

Висновки. По результатах проведеного дослідження видається можливим дійти узагальнюючого висновку про те, що в умовах війни заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності набувають вагомого значення. Їх ефективне застосування дозволяє оперативно отримувати необхідні товари для військових: яскравим прикладом є ситуація з безпілотними літальними апаратами, які через митні обмеження тривалий час не потрапляли на фронт.

Удосконалення заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення у першу чергу має реалізовуватися за такими ключовими напрямками, за якими пропонується:

1) *зaproвадити більш прозорий та передбачуваний механізм застосування нетарифних заходів.* Важливо, щоб суб'єкти господарювання мали можливість зрозуміти, які нетарифні заходи застосовуються до їх діяльності та які наслідки від застосування цих заходів. Це можна зробити, створивши єдиний веб-портал, на якому суб'єктам господарювання буде доступна інформація про усі чинні нетарифні заходи, про те, як подати заявку на отримання ліцензії на імпорт чи експорт товарів, тощо;

2) *оптимізувати (шляхом зменшення) кількість нетарифних заходів, які застосовуються до українського ринку.* Надмірна кількість нетарифних заходів ускладнює ведення бізнесу в Україні та характеризує вітчизняну

юрисдикцію як менш привабливу для іноземних інвесторів. Уряд може зменшити кількість нетарифних заходів, скасувавши ті з них, які не є виправданими з точки зору захисту національної безпеки чи здоров'я населення;

3) *сприяти розвитку торгівлі з країнами, які не застосовують нетарифні заходи.* Торгівля з країнами, які не застосовують нетарифні заходи, може бути більш вигідною для українських товаровиробників та імпортерів. Уряд може сприяти розвитку торгівлі з такими країнами, підписуючи з ними торговельні угоди, які передбачають скасування нетарифних заходів;

4) *запровадити механізм компенсації витрат, які виникають у зв'язку із застосуванням нетарифних заходів.* Витрати суб'єктів господарювання через застосування нетарифних заходів мають бути компенсовані урядом. Це можна реалізувати, наприклад, шляхом надання субсидій чи встановлення податкових пільг;

5) *сприяти розвитку торгівлі послугами.* Торгівля послугами є важливим сектором національної економіки. Необхідно, щоб український уряд сприяв розвитку торгівлі послугами та скасував нетарифні заходи, які обмежують її. Це можна зробити шляхом підписання з іншими країнами торговельних угод, що передбачатимуть скасування нетарифних заходів щодо торгівлі послугами.

Запропоновані напрями є лише невеликою часткою масиву рекомендацій, які, на нашу думку, можуть сприяти покращенню нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Важливо, щоб український уряд продовжував працювати над удосконаленням заходів нетарифного регулювання задля підвищення рівня відкритості та привабливості нашої країни для торгівлі з іноземними партнерами, що у контексті перспектив повоєнної відбудови вітчизняної економіки набуває не аби якої актуальності.

ЛІТЕРАТУРА

- Петруненко Я.В. Квотування експорту та імпорту в Україні у контексті імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2022. № 2–4. С. 169–173. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.31>
- Про Митний тариф України: Закон України від 19 жовтня 2022 р. № 2697-IX (*новий закон, відповідно до якого втратив чинність Закон України від 04 червня 2020 р. № 674-IX). *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text>
- Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22 грудня 1998 р. № 330-XIV. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14#Text>
- Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту: Закон України від 22 грудня 1998 р. № 331-XIV. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-14#Text>
- Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну: Закон України від 22 грудня 1998 р. № 332-XIV. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-14#Text>
- Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
- Дугінець Г.В., Левченко Л.М., Варламова О.А. Євроінтеграція зовнішньоторговельного сектору як стратегія пост-кризового розвитку України. *Економічний простір*. 2013. № 78. С. 14–21. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprios_2013_78_4
- Шелест О.Л., Криворучко Ю.О. Проблеми нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2018. Вип. 19. С. 92–96. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/15.pdf
- Дьяченко О.В. Національні регулятори зовнішньоекономічної діяльності України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 5. Т. 1 (228). С. 76–79. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/pdfbase/2015/VKNU-ES-2015-N5-Volume1_228.pdf
- Про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо сприяння ввезенню на митну територію України безпілотних літальних апаратів та деяких інших товарів: Закон України від 06 лютого 2023 р. № 2906-IX. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2906-20#Text>
- Про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо сприяння ввезенню на митну територію України безпілотних літальних апаратів та деяких інших товарів: Закон України від 06 лютого 2023 р. № 2907-IX. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2907-20#Text>
- Закон про звільнення від ПДВ та мита коптерів, тепловізорів та рацій підписано Президентом / О. Кознова, головний редактор LIGA ZAKON Бізнес. URL: https://biz.ligazakon.net/news/217649_zakon-pro-zvlnennya-vd-pdv-ta-mita-kopterv-teplovzorv-ta-ratsy-pdpisano-prezidentom
- Тищенко В.Ф., Скляр А.Р. Використання тарифного та нетарифного регулювання при переміщенні через митний кордон України. *Інтернаука: міжнародний науковий журнал. Економічні науки*. 2023. № 3 (137). С. 32–35. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/29404/1/Скляр_стаття.pdf